

І. КРЕЙН

КОНЦЕПЦІЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК УНІВЕРСАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ ЕВОЛЮЦІЇ РОЗУМУ: МЕТАПІДХІД

Концепція Толерантності як Універсальної Категорії еволюції Розуму побудована на засадах започаткованого автором статті нового напрямку кібернетики — гуманітарної кібернетики. Її підвалинами є кібернетична Теорія Розумних Систем заданого класу з невід'ємною складовою — Метаетикою і Теорія Контактності таких Систем. Це дає змогу запропонувати принципово новий підхід — Метапідхід до проблеми Толерантності, а з цих позицій — і новий підхід до пошуку можливих шляхів її розв'язання та створення якісних соціальних технологій, а також до визначення ролі України в цьому процесі.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Привертає увагу той факт, що поняття «толерантність», яке є одним з найбільш уживаних навіть серед таких популярних нині понять, як «відкрите суспільство», «права людини» тощо, однаково часто вживається як у науковій і науково-популярній літературі, так і в ЗМІ та побутовій мові, що призводить до його певної семантичної «розмитості». Справді, хоча «проблемі толерантності» присвячена численна література, і це поняття знаходимо у багатьох міжнародних документах, його визначають зазвичай шляхом інтерпретації (див., напр. [1]), що не може вважатися науковою дефініцією, і тому, власне, нічим не відрізняється від тлумачення у словниках (напр., «Великий Оксфордський словник»). У матеріалах з підготовки Декларації Принципів

Толерантності [2] зазначалося, що саме відсутність загальновизнаної чіткої дефініції поняття «толерантність» гальмує розробку принципів цього документа. Додамо, що це також впливає і на соціально-психологічні дослідження, пов'язані з «проблемою толерантності», внаслідок чого їхні результати, визначаючи тільки рівень готовності (чи неготовності) *терпіти «іншого»*, аж ніяк не виявляють *глибинну сутність «феномена толерантності»* і тому не сприяють створенню системи заходів для формування толерантності у суспільстві.

Отже, ми маємо справу з типовою проблемною ситуацією (докл. див: [3]), яку передусім треба визнати, а відтак — визначити причини її виникнення, аби знайти таку постановку проблеми, що уможливила б її роз-

© КРЕЙН Ірма Марківна. Кандидат філологічних наук. Старший науковий співробітник Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій і систем НАН України та МОН України. Співголова Міжнародної дослідницької асоціації «Глобальні проблеми розвитку Розуму і гуманізація міжнародних, міжетнічних, міжконфесійних та міжособистісних відносин» (Київ). 2006.

в'язання. Виникнення проблемної ситуації у даному разі є наслідком тієї самої кризи, що спостерігається у сучасній психології. Її причини детально проаналізував В.О. Лефевр у [4; 5]. Подамо його аргументацію максимально стисло.

Стверджуючи, що наукова психологія, орієнтована на вивчення внутрішнього світу людини, завершилася у першій чверті ХХ ст., В.О. Лефевр пояснює це тим, що наприкінці ХІХ ст. вона ще не готова була стати експериментальною наукою, як, приміром, фізика. Бо на відміну від фізики, де з часів Галілея теоретичні моделі визначали тип і характер експериментів, у тогочасній психології не існувало теоретичних моделей, які були б абстрактними аналогами внутрішніх процесів. До того ж, більшість психологів навіть не відчувала потреби у таких моделях, оскільки сприймала власну науку скоріш як допоміжну, а не фундаментальну. Тому В.О. Лефевр зробив спробу продемонструвати можливість іншого підходу, що відкриває перед психологією певні перспективи стати самостійною наукою. Як відомо, ця спроба виявилася вдалою, про що йшлося раніше [3].

Ми теж переконані, що лише **теоретичну модель** «феномена толерантності», яка дає змогу запропонувати **чітку процедуру** експериментального дослідження **глибинних механізмів** цього феномена та **адекватної інтерпретації** отриманих результатів, можна взяти за основу для розбудови **системи рекомендацій** щодо створення **нових соціальних технологій** закорінення толерантності у **свідомість Людства**, виховання її у кожного члена суспільства.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Принципова особливість запропонованого підходу полягає у тому, що поняття «толерантність» не задається а ргіогі. Модель толерантності розбудовується на засадах **кібернетичної теорії Розумних Систем** одного класу, окремий випадок якого становить

Людство, та її невід'ємної складової — **Метаетики** — **Етики Розумних Систем заданого класу**. Стислий нарис методологічного підходу і принципів Теорії, а також бібліографію основних праць наведено в [3; 6], проте для полегшення розуміння подальшого викладу варто повторити деякі положення.

Теорія Розумних Систем становить **цілісну** теоретичну систему, де кожне положення є результатом попереднього аналізу та передумовою наступного. А всі **фундаментальні поняття** — такі, як «Система», «Розумна Система», «Цивілізація», «Мова Розумних Систем», «Мислення», «Творче Мислення», «Свідомість» тощо, так само, як і похідні від них, виводяться з більш загальних уявлень. Вихідним поняттям теорії, її **наріжним каменем**, є поняття зворотного зв'язку¹.

Розглядається клас Систем, члени яких — **Індивіди** — є скінченими автоматами М.Л. Цетліна [7], що функціонують у Стационарних Випадкових Середовищах, але, на відміну від них, мають **обмежений** термін життя, **нефіксований** Набір Дій, а також **здатність до самовідтворення**. Було показано, що **Доцільність Поведінки** членів таких Систем **необмежено зростає** у результаті **необмеженого нагромадження Досвіду**. За визначенням такі Системи є **Відкритими**.

Джерело розвитку Систем заданого класу до рівня **Розумності** та **Цивілізації** — це **виникнення Протиріч, рушійна сила** — їх **подолання**. Головним із них і джерелом усіх інших є **Протиріччя** між **принциповою обмеженістю** можливостей — **членів Системи** (через обмеженість терміну їхнього життя) та **принциповою необмеженістю** можливостей **Системи**.

Системи, що володіють **потенційною** можливістю **подолання протиріч**, які виникають у процесі їх розвитку, є **РОЗУМНИМИ**;

¹ Нагадаємо, що терміни, які трактуються у Теорії Розуму, тобто мають «технічне значення», подаються з великої літери (докл. див.: [3]).

Системи, які мають *фактичну* можливість і *намагаються її реалізувати*, — **ЦИВІЛІЗАЦІЯМИ**; Системи, яким вдалося це *остаточно* здійснити, можна вважати **МЕТАЦИВІЛІЗАЦІЯМИ**, що, на відміну від понять «Розумна Система» та «Цивілізація», є *категорією ідеальною*.

Засоби подолання протиріч — **УНІВЕРСАЛІЇ** еволюції Розуму. У складних теоріях зв'язок між абстрактними моделями теорії і реальністю можна встановити лише через ланцюжок моделей, іноді досить довгий, отже, Універсалії реалізуються через **УНІВЕРСАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ**. А вони, у свою чергу, — через *Універсальні Характеристики* різних ступенів (докл. див.: [8, 9]).

На відміну від *Протиріччя I Рівня*, властивого *всім* Системам заданого класу, *незалежно* від типу Конструкції Середовища та Устрою Систем, *Протиріччя II Рівня* виникають у Систем заданого класу внаслідок особливостей *Конструкції Середовища; Протиріччя III Рівня* — через особливості *Устрою Системи. Рівні Універсалій* відповідають *Рівням Протиріч*, які вони розв'язують [там само].

Розвиток Системи, спрямований на досягнення *рівня Метацивілізації*, є розвитком *Метацивілізаційним*. Суспільство, котре *відповідає* визначенню Метацивілізації, — *Метасуспільство* («*абсолютно Відкрите суспільство*»), як і Метацивілізація, також є *категорією ідеальною*, до якої можна лише прагнути наблизитися. Тому коректно говорити про *щабель* «Метацивілізаційності» Системи чи «Відкритості» суспільства.

Оскільки Універсалії, Універсальні Категорії та Універсальні Характеристики, як *засоби розв'язання Протиріч*, є *рушійною силою* еволюції Розуму та його *Метацивілізаційного* розвитку, *затримка* у їхньому поступі означає *Стагнацію* Системи, повернення до *попереднього рівня*, отже, *Деградацію*. Тому з позицій **МЕТАЕТИКИ** все, що *гальмує* їхній розвиток, є **Злочином проти Розуму** — **МЕ-**

ТАЗЛОЧИНОМ. Члени Системи, котрі його скоїли, вважаються *Метазлочинцями*. Метазлочини (або можливість їх вчинення) становлять виклики Метацивілізаційному поступу Системи — **МЕТАВИКЛИКИ**. Система, яка чинить *Метазлочини*, а відтак — *Метавиклики*, заявляє себе як **АНТИЦИВІЛІЗАЦІЯ**. *Вибір* між *Метацивілізаційним* та *Антицивілізаційним* розвитком є **МЕТАВИБОРОМ**. Після цих необхідних зауваг можна перейти до безпосередньої теми статті і дати відповідь на запитання:

ТОЛЕРАНТНІСТЬ, ХТО ТИ І ЗВІДКІЛЯ?

Середовища Толерантної Конструкції. У попередніх дослідженнях були розбудовані моделі можливих конструкцій Стационарних Випадкових Середовищ, у яких функціонують Системи заданого класу. Ми розрізняли Середовища, де Доцільність будь-якої Дії *константна* у будь-якому місці. Це *Однорідні* Середовища. Середовища, в яких Доцільність Дії є залежною від місця її виконання, — *Неоднорідні*. Не маючи можливості повторити всі викладені раніше визначення і процедуру структурування цих Середовищ та виокремлення їхніх елементів, у тому числі *Об'єктів* (докл. див.: [10, § 2]), наведемо лише деякі необхідні визначення.

Доцільність різних Дій членів Системи стосовно того самого Об'єкта у таких Середовищах ми вважаємо проявом *Властивостей* цих Об'єктів. Якщо Доцільність тієї самої Дії щодо двох Об'єктів (x_1, x_2) настільки близька, що вони фактично є *нерозрізнюваними* за цією Властивістю, тоді в термінах *математичної теорії толерантності* Е. Зімана та О. Б'юнемана [11] вони пов'язані *відношенням толерантності* чи перебувають у *межах толерантності* $x \sim x$. Якщо ж ці Об'єкти *розрізнені*, тоді вони *не толерантні між собою*. За визначенням, **ТОЛЕРАНТНІСТЬ** — це *множина* пар (x_1, x_2), таких, що $x_1 \sim x_2$. *Множина X* із заданою Толерантністю є *Толерантним Простором* (ТП).

Дуже важливо те, що Толерантність *не транзитивна*. Тобто з того, що $x_1 \sim x_2$ і $x_2 \sim x_3$, не випливає, що $x_1 \sim x_3$. З того, що кошеня та цуценя за їхніми «дитячими» Властивостями толерантні поміж собою і належать до одного ТП, однак за їхніми «котячими» та «собачими» Властивостями толерантні *дорослим кішкам* та *собакам* і належать до тих самих ТП, *не впливає*, що кошеня толерантне дорослим собакам, а цуценя — дорослим кішкам. Отже, у таких Середовищах, які можна назвати *Середовищами ТОЛЕРАНТНОЇ КОНСТРУКЦІЇ*, той самий Об'єкт за одними Властивостями належить до одних ТП, за іншими — може належати до інших, а відтак — до *потенційно необмеженої* кількості ТП.

У подальшому ми розглядатимемо Середовища *Толерантної Конструкції*, що також є *Організованими*. Тобто ті, в яких Доцільність Дій членів Системи може залежати від виконання *інших* Дій, на відміну від Середовищ, де вона є *незалежною*, — *Неорганізованих* [10, § 2].

ТОЛЕРАНТНІСТЬ МИСЛЕННЯ

Тепер розглянемо функціонування Систем заданого класу в таких Середовищах. Якщо з нагромадженням Досвіду Системи з'ясовується, що Об'єкти, які за одними своїми Властивостями належать до одних ТП, за іншими можуть належати до інших ТП, то неодмінно виникає *Протиріччя* — між *Новим Досвідом* і *Досвідом, набутим раніше*. Системи, які мають *потенційну* можливість його розв'язання, за визначенням є *Розумними, фактичну* можливість — *Цивілізаціями*. Вочевидь необхідна умова розв'язання цього протиріччя — *можливість* входження Об'єкта у *будь-яке ТП незалежно* від його входження в *інші ТП*. Отже, незалежність Об'єкта від *ТП* є, за визначенням, *Універсалією Розумних Систем*.

Для реалізації зазначеної Універсалії члени Системи мають бути *здатними* відносити той самий Об'єкт до *потенційно не-*

обмеженої кількості ТП. Цю *здатність*, що відповідає на *виклик* Толерантної Конструкції Середовища, ми називаємо *ТОЛЕРАНТНІСТЮ МИСЛЕННЯ*². За визначенням вона є *Універсальною Категорією Розумних Систем*.

Толерантність Мислення членів Системи уможливує *потенційно необмежене* збільшення *нового* Досвіду Системи. Але запорукою *необмеженого зростання* Доцільності Поведінки членів Систем зазначеного класу є *необмежене нагромадження* Досвіду — *постійне* отримання *нового Досвіду за умови обов'язкового збереження попереднього* Досвіду у *Колективній Пам'яті Системи* — Внутрішній (Пам'яті її членів) та Зовнішній (Пам'яті, яка не залежить від терміну існування членів системи і навіть самої Системи)³. А це призводить до *нового Протиріччя* — між *можливістю* отримання *Нового Досвіду* та *необхідністю* збереження *попереднього* Досвіду Системи.

Розв'язати це протиріччя можна лише за умови, якщо *збереження* Об'єктів у *Пам'яті* членів Системи *не залежить* від *Властивостей* Об'єктів, за якими вони належать до *різних ТП*. Така *незалежність* є, за визначенням, *Універсалією Розумних Систем*.

Розглянемо можливий спосіб реалізації цієї Універсалії, задля чого маємо повторити деякі визначення з [12]. Подання Об'єкта у Пам'яті членів Системи ми називали його *Внутрішньою Моделлю* і розрізняли Моделі *Повні*, які мають *Максимальну* (припустиму для Моделі) кількість Властивостей Об'єктів, та *Редуковані*, де кількість Властивостей зменшена. *Редуковані* Моделі, в яких кількість Властивостей Об'єктів *зменшена настільки*, що співвіднесення Моделей з відповідними Об'єктами *стає неможливим без*

² Докладніше про Універсальну Категорію Розумних Систем — Мислення див. у [12].

³ Детальніше про Колективну Внутрішню та Зовнішню Пам'ять Системи див. у [13].

зазначення «поза» Властивостями Об'єкта — ззовні, ми називаємо **МАКСИМАЛЬНО РЕДУКОВАНИМИ — КОНВЕНЦІЙНИМИ** Моделями. Те, що реалізує *незалежність* Об'єкта від його Властивостей, **КОНВЕНЦІЙНІСТЬ МОДЕЛІ**, є, за визначенням, **Універсальною Категорією** Розумних Систем.

Відмінності між Повною та Максимально Редукованою Моделями визначають *ступінь Редукації* Моделі. Редуковані Моделі, де кількість Властивостей Об'єктів *зменшена істотно*, але все-таки *достатня* для віднесення Об'єктів до певних ТП *без зазначення ззовні*, ми називаємо **Архетипічними** Моделями Об'єктів.

Отже, **Толерантність Мислення** та **Максимально Редуковані** Моделі, за допомогою яких вона реалізується, розв'язуючи протиріччя, зумовлені **Толерантністю Конструкції** Середовища, надають Системі *потенційно необмежену* можливість нагромадження Досвіду, *фактичну* можливість дає **Зовнішня Пам'ять** із поданням Досвіду на Максимально Редукованих Моделях. Системи, які *мають* таку можливість і *намагаються її реалізувати*, є, за визначенням, **Цивілізаціями**.

Толерантність Мислення і Максимально Редуковані Моделі — це **Універсальні Категорії II Порядку**, оскільки вони реалізують **Універсалії II Рівня**, що розв'язують **Протиріччя II Рівня**, які виникають у Систем заданого класу внаслідок особливостей **КОНСТРУКЦІЇ СЕРЕДОВИЩА**, в даному разі — **ТІ ТОЛЕРАНТНОСТІ**.

Саме прояви Толерантності Мислення на незрозумілих для європейців засадах «нерозрізнованості», як-от, поєднання в австралійських мисливських племен птаха ему не в одному ТП з іншими птахами, а в одному ТП з кенгуру (що цілком логічно з погляду «мисливської Доцільності», бо обидва є «метою полювання»), з чим зіткнулися місіонери та перші дослідники «первісних» народів і що так шокувало їх, помилково були визнані

результатами феномена «первісного мислення». Тоді як вони наочно демонструють **УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ТОЛЕРАНТНОСТІ МИСЛЕННЯ** для всього Людства, яка у її вищому вияві — *інсайті* реалізується у різних *екстремальних ситуаціях* (стихійні лиха, нещасні випадки, «зухвали» втечі, викрадення, врятування тощо), а також у *великих наукових відкриттях* (приміром, принцип доповнювальності) та *поетичних шедеврах* (коли ми маємо змогу разом із Лесею Українкою «стояти і слухати Весну»).

Виокремлення Толерантності Мислення як **Універсальної Категорії Розуму** доводить **принципову обмеженість** можливостей *штучного* «Розуму». І це має покласти край нескінченним спекуляціям із приводу «мислячих» комп'ютерів, що є наслідком відсутності теоретичної моделі «мислення».

Відсутність теоретичних моделей «мови» та «мислення» також унеможлиблює *однозначну інтерпретацію* експериментальних даних у різних наукових галузях. Так, багаторічні копії дослідження американських учених з навчання антропоїдів «мові» й досі залишаються предметом запальних дискусій. *Наявність* теоретичних моделей є *необхідною умовою* розробки методик експериментальних досліджень і чітких процедур інтерпретації отриманих результатів.

Наші експериментальні методики «в умовах, що виключають вербальний контакт з досліджуваними» (їхньою кінцевою метою було визначення рівня розвитку дельфінів), які спираються на теоретичні Моделі Мови і Мислення Розумних систем заданого класу, допомагають вивчати Толерантність Мислення та її порушення за різних психічних розладів *незалежно* від Мови і *окремо* від інших ментальних операцій. Використання цих методик дало змогу виявити *прояви Толерантності Мислення* у дітей навіть трьох з половиною років (дітей молодших за віком залучити до участі в експерименті не вдалося).

Цілком зрозуміло, що паростки *Толерантності Мислення* треба старанно плекати. Питання розвитку уяви і творчості дітей вивчає відповідний розділ дитячої психології, тут же йдеться про необхідність розвитку саме цієї конкретної *Універсалії Розуму* — створення, так би мовити, *виміру Толерантності Мислення* (спеціальні цілеспрямовані ігри, іграшки тощо), що потребує нових методологічних і методичних розробок. Однак уже з раннього дитинства на перші паростки Толерантності Мислення дитини починають тиснути *стереотипи Мислення дорослих* («виделка для того, щоб їсти, а не для того, що ти з нею робиш, поклади на місце»). Не можна також недооцінювати негативний вплив на розвиток Толерантності Мислення раннього захоплення комп'ютерними іграми. Бо так само, як відсутність умов для вчасного розвитку прямоходіння та мови (діти Мауглі) робить неможливим надолуження цього у майбутньому, *тиск стереотипів дорослих на вроджену здатність* дітей до Толерантності Мислення та *зловживання комп'ютерами* гальмує її розвиток. Небезпеку цього для майбутнього суспільства не можна переоцінити. Тому усвідомлення існування цієї проблеми, її серйозності та необхідності невідкладного розв'язання потребує окремого обговорення.

Завершуючи цей розділ, слід зазначити, що на Землі Людство досі є єдиною відомою нам Системою, яка подолала «рубікон» Толерантності Мислення. Стосовно дельфінів, то, на жаль, нам не вдалося здійснити Першу у світі (і досі єдину) Наукову Програму дослідження дельфінів, *теоретичними* підвалинами якої були *Моделі еволюції Розуму*, а *етичними* — *Принцип Презумпції Розумності*. Відмовившись брати участь у роботах, спрямованих на військове і будь-яке інше *примусове* використання дельфінів у неприродних для них умовах (басейнах), що суперечить прийнятому нами *Принципу Презумпції Розумності*, ми не мали змоги проводити дослідження у відкритому морі на засадах *доб-*

ровільності з боку дельфінів та *співробітництва* з ними (докл. див: [6]).

СИСТЕМИ ТОЛЕРАНТНОГО УСТРОЮ

Ми розглянули Протиріччя II Рівня, зумовлені **Конструкцією** Середовища. Тепер спинимося на протиріччях, спричинених **Устроєм** Систем заданого класу, — **Протиріччях III Рівня**.

Можливі способи Устрою Систем заданого класу детально розглянуті в [10, §1]. Стисло повторимо основні визначення.

Системи, члени яких мають *Тотожні* Набори Дій, є *Однорідними*, Системи, у членів яких Набори Дій *можуть відрізнятися*, — *Неоднорідними*. Причому *Набори Дій* членів Системи можуть бути як *постійними* впродовж їхнього «життя» (функціонування у певному Середовищі), так і *змінюватися* протягом часу, а *Доцільність Тотожних Дій* — як *однаковою* для всіх членів Системи, так і *відрізнятися* для різних її представників. Окрім того, для *кожного* члена Системи вона може бути як *константною*, так і *неконстантною* упродовж його «життя».

Ми розрізняємо Дії, *Суб'єктом* яких можуть бути всі члени Системи — *Універсальні*, всі члени *певних* груп Системи — *Специфічні*, лише окремі члени Системи — *Унікальні*, а також Дії, *Доцільність* яких *однакова* для всіх членів Системи, — це *Уніфіковані*, *однакова* для всіх членів *певних* груп Системи — *Спеціалізовані*, притаманна лише *окремим* членам Системи — *Персоніфіковані*. Такі Системи є *Складними Неоднорідними* Системами.

Унікальні та *Персоніфіковані* Дії можна вважати проявом **ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ** членів Системи. *Зростання кількості Дій* членів Системи та їх *Доцільності* є сутністю **РОЗВИТКУ** членів Системи. *Збільшення Унікальних* та *Персоніфікованих* Дій і їхньої *Доцільності* — **РОЗВИТКОМ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ** членів Системи.

У Середовищах Організованих, де *Доцільність Дій* членів Системи може *залежати* від

виконання *інших* Дій, *Доцільність* Поведінки Системи зумовлена *Організацією Колективної Поведінки* її членів — виконанням *зазначених* Дій стосовно *певних* Об'єктів *певними* Суб'єктами у *зазначений* час та у *певній* послідовності. У таких Середовищах *Доцільність* Поведінки *Неоднорідних* Систем буде *набагато більшою*, аніж Систем *Однорідних* [10, § 3]. Саме тому **НЕОБМЕЖЕНИЙ РОЗВИТОК ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ** кожного члена Системи є **НЕОБХІДНОЮ УМОВОЮ** зростання *Доцільності* Поведінки Систем *заданого класу*.

Наявність у Наборах Дій членів Складних *Неоднорідних* Систем *певних* Дій і їхню *Доцільність* можна вважати проявом їх *Суб'єктивних Властивостей*.

Повторимо коротко щодо *Суб'єктивних Властивостей* членів Системи наведені вище міркування стосовно *Об'єктів* та їхніх *Властивостей*.

Якщо *Доцільність* певної Дії у двох Суб'єктів (y_1, y_2) *настільки близька*, що вони фактично є *нерозрізнюваними* за цією *Суб'єктивною Властивістю*, тоді вони *Толерантні* одне одному ($y_1 \sim y_2$). Якщо ж вони *розрізнювані*, то *не Толерантні поміж собою*. *Множину* U із заданою *Толерантністю* ми називаємо **Соціальним Толерантним Простором** — *СТП*. Оскільки *Толерантність не транзитивна*, члени таких Систем за *одними* своїми *Суб'єктивними Властивостями* можуть належати до *одних* СТП, за *іншими* — до *інших*, а відтак — до *потенційно необмеженої* кількості СТП. Такі *неоднорідні* Системи є Системами **ТОЛЕРАНТНОГО УСТРОЮ**.

СОЦІАЛЬНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ

Тепер розглянемо функціонування Систем **Толерантного Устрою** у Складних *Організованих* *Неоднорідних* Середовищах **Толерантних Конструкцій**.

У Систем **Толерантного Устрою**, які функціонують у Середовищах, що потребують *Організації Колективної поведінки* членів

Системи, можливість входження Суб'єкта за його *різними* Суб'єктивними Властивостями в *різні* СТП як *водночас*, так і в *різні* періоди, призводить до **Протиріччя** між **Новим** Досвідом *Організації Поведінки* членів Системи та Досвідом, **набутиим раніше**. Системи, які мають *потенційну* можливість його розв'язання, є, за визначенням, **Розумними**, а фактичну можливість — **Цивілізаціями**.

Необхідна умова розв'язання цього протиріччя — *можливість* входження Суб'єкта у *будь-яке* СТП **незалежно** від його входження до інших СТП. Отже, **незалежність Суб'єкта від СТП** становить спосіб розв'язання **Протиріччя III Рівня**, зумовленого *Толерантним Устроєм* Системи, а тому, за визначенням, вона є **Універсалією Розумних Систем III Рівня**.

Для *реалізації* цієї Універсалії члени Системи мають володіти *здатністю* відносити **всіх інших** членів Системи, а також **себе самих**, до *різних* СТП — водночас чи у послідовності, а відтак — до *потенційно необмеженої* кількості СТП. Оскільки ця *здатність*, на відміну від *Толерантності* Мислення, що відповідає виклику, зумовленому *Толерантною Конструкцією Середовища*, відповідає виклику, спричиненому *Толерантним Устроєм Системи*, її можна назвати **СОЦІАЛЬНОЮ ТОЛЕРАНТНІСТЮ МИСЛЕННЯ** (далі — *Соціальна Толерантність*) та, відповідно, **РЕФЛЕКСИВНОЮ СОЦІАЛЬНОЮ ТОЛЕРАНТНІСТЮ**. *Здатність до Соціальної і Рефлексивної Соціальної Толерантності* членів Системи є *ознакою* їхньої **ОСОБИСТОСТІ**.

Збільшення кількості СТП, до яких члени системи можуть відносити як інших членів Системи, так і самих себе, становить зміст **РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**.

Соціальна та Рефлексивна Соціальна Толерантність, що втілюються в **Особистості**, реалізують **Універсалію III Рівня** і тому, за визначенням, є **Універсальними Категоріями Розумних Систем III Порядку**.

Соціальна та Рефлексивна Соціальна Толерантність дають Системі можливість **потенційно необмеженого** зростання Нового Досвіду **Організації Колективної Поведінки** членів Системи. Проте це призводить до **нового Протиріччя** — **неможливості збереження** набутого раніше Досвіду Системи при **отриманні Нового Досвіду**. Системи, які мають **потенційну** можливість його розв'язання, є, за визначенням, **Розумними, фактичну** можливість — **Цивілізаціями**.

Розв'язання цього протиріччя можливе тільки за умови **незалежності** Моделі Суб'єкта у Пам'яті членів Системи від його **Суб'єктивних Властивостей**. Така незалежність, становлячи засіб розв'язання цього протиріччя, є, за визначенням, **Універсалиєю Розумних Систем III Рівня**.

Якщо Модель Суб'єкта у Пам'яті членів Системи називати її **ІНДИВІДУАЛЬНИМ ІМ'ЯМ** (надалі — Ім'я), то лише таке **МАКСИМАЛЬНО РЕДУКОВАНЕ ІМ'Я**, яке **неможливо** співвіднести з відповідним Суб'єктом без зазначення **ззовні**, тобто **поза Властивостями Суб'єкта** (з огляду на це його можна назвати **КОНВЕНЦІЙНИМ**), гарантує **незалежність** Моделі Суб'єкта від його **Суб'єктивних Властивостей**. *Реалізуючи Універсалию III Рівня, Конвенційність Імені, за визначенням, також є Універсальною Категорією Розумних систем (III Порядку)*.

Між Моделями **Повними**, що мають **Максимальну** (припустиму для Моделі) кількість Властивостей Суб'єктів, та **Максимально Редукованими** можна говорити про **Ступінь Редукації** Моделі.

Редуковану Модель, засновану на певній **Суб'єктивній Властивості** члена Системи, яка дає змогу ототожнювати її з **конкретним** Суб'єктом **без зазначення ззовні**, ми називаємо **Прізвиськом**; *Редуковану* Модель, де кількість Суб'єктивних Властивостей Суб'єкта **істотно зменшена**, але **достатня** для віднесення його до **певного СТП** — **Архетипічним Ім'ям**.

Соціальна та Рефлексивна Соціальна Толерантність разом з **Конвенційністю Імені** у Колективній **Внутрішній Пам'яті** Системи забезпечують лише потенційну можливість прояву власної **Особистості** членів Системи, **фактичну** ж можливість дає **Конвенційність Імені** у Колективній **Зовнішній Пам'яті Системи**. Але для того, щоб Системі остаточно визнали **Цивілізацією**, цього недостатньо — Система повинна ще **сприяти необмеженому розвитку ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ та ОСОБИСТОСТІ** своїх членів і **забезпечувати його реалізацію** — **можливість вільного вибору СТП**: **обирати будь-яке СТП, виходити з одного СТП і переходити до іншого чи водночас належати до різних СТП**.

Отже, **ГОЛОВНИЙ ВИСНОВОК**: Системи, які функціонують у Середовищах **Толерантної Конструкції**, «приречені» на **Толерантність Мислення**, а Системи **Толерантного Устрою**, що функціонують в **Організованих** Середовищах **Толерантної Конструкції**, — також на **Соціальну та Рефлексивну Толерантність**. Це є **необхідною умовою МЕТАЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО** розвитку таких Систем. Тому **необмежений розвиток ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ та ОСОБИСТОСТІ** членів Системи — **ГОЛОВНИЙ ПРІОРИТЕТ** Системи.

Саме потягом до Соціальної Толерантності, яка дає змогу вийти за **усталені межі** — «ні еліна, ні іудея, ні раба, ні вільного», пояснюється швидке поширення і вплив нових віровчень і різних таємних братств, де **незалежно** від титулів, регалій, звань тощо можна бути просто **нерозрізнюваними** «братями» і «сестрами» (англ. архаїчна форма «thou», замість сучасного «you», «brethren» замість «brothers»), а також привабливість «карнавальності». Відповідно схильність тоталітарних режимів до Архетипічних Моделей (згадаймо візитну картку радянського тоталітаризму — скульптури Мухіної та панно, присвячені «дружбі народів») пояснюється саме тим, що вони унеможливають як То-

лерантність Мислення, так і Соціальну Толерантність. На схильність до символів, як спільну рису фашистських режимів Муссоліні і Гітлера та сталінського тоталітаризму, звертав увагу ще К. Юнг, порівнюючи ці диктатури.

Однак *розподіл ролей* у багатьох дитячих іграх (наприклад, відома гра у «доньки-матері», де роль «доньки» може призначатися маленькому братикові), свідчить про наявність уже у дітей *початкових форм* Універсальних Категорій *Соціальної та Рефлексивної Соціальної Толерантності*. Але згодом тут також починають тиснути *соціальні стереотипи*, і ще зовсім маленький братик може *на відсіч* відмовитися від уже «не престижної» для нього ролі «доньки». Про постійну вимогу батьків «бути, як усі» годі вже й казати, і це тоді, коли треба всіляко підтримувати *прояви Індивідуальності та Особистості* в дитині з самого малку і вчити глибоко шанувати їх *в інших*.

Варто зазначити, що «пропаганду» Соціальної Толерантності знаходимо і в багатьох казках: Попелюшка перетворюється на Принцесу, а жахливе Чудовисько з «Червононької квіточки» — на прекрасного Принца. І хоча казкові персонажі з раннього дитинства супроводжують дітей, їм не вдалося зупинити наростання Антитолерантності, яка саме в ХХ столітті сягнула нових масштабів та «вищих» рівнів, про що говоритимемо далі.

Цілком зрозуміло, що оскільки Толерантність Мислення є *передумовою* Соціальної Толерантності, марно шукати останню серед живих високоорганізованих Систем на нашій планеті, у яких не виявлено Толерантності Мислення. Стосовно дельфінів, як уже зазначалося, ми не мали можливості провести відповідні дослідження на засадах наших Моделей і експериментальних методик, але слід визнати, що спостереження дослідників за поведінкою дельфінів «у колективі» у великих американських басейнах дають дуже

цікавий матеріал. Звичайно, результати спостережень можна вважати достовірними науковими фактами лише після експериментальної перевірки. Залишається сподіватися, що ми матимемо таку можливість.

РІВНІ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Аосі, розглядаючи Толерантність Мислення та Соціальну і Соціальну Рефлексивну Толерантність, ми не ставили питання про можливі рівні Толерантності. Толерантність Мислення членів Системи розглядалася у *межах*, так би мовити, «свого» Середовища — того, в якому функціонує Система. Віднесення «свого» Середовища, на засадах заданої Толерантності, до одного ТП з іншими *наявними* Середовищами, тобто такими, що у вигляді Моделей уже існують у Колективній Пам'яті Системи, можна вважати **Глобальною** Толерантністю; до одного СТП з *гіпотетичними* Середовищами, які є *витвором уяви* окремих членів Системи, — **Метатолерантністю** Мислення.

Щодо Соціальної та Рефлексивної Соціальної Толерантності, то можливість віднесення «своїх» Систем до одного СТП з іншими наявними Системами, а її членів, у тому числі й себе самого, до одного СТП з членами цих Систем, можна вважати **Глобальною** Рефлексивною Толерантністю (теорія Дарвіна); до одного СТП з *гіпотетичними* Системами — Рефлексивною Метатолерантністю (Джордано Бруно). Виникає запитання:

ЧИ Є У ТОЛЕРАНТНОСТІ МЕЖА?

ТАК, Є! Це — ситуація, відома як «**ГРА З НУЛЬОВОЮ СУМОЮ**» («zero sum struggle»), де сумарний виграш гравців дорівнює нулю і кожен може виграти тільки за рахунок програшу партнера, а тому **Толерантність неможлива, за визначенням**, що дуже влучно передає англійське прислів'я: «To run with the hare and hunt with the hounds» («Водночас тікати разом із зайцем та полювати на нього разом із гончаками»). А відтак

діє *невід’ємна складова* «гри з нульовою сумою» — неавтономна Збігнєву Бжезинському максима «хто не з нами, той проти нас», започаткування якої він інкримінує Леніну (про це вже йшлося у [3]).

Для Систем заданого класу «гра з нульовою сумою» означає, що Доцільність Поведінки певного члена Системи або членів певного СТП може бути *збільшена* лише за рахунок *зменшення* Доцільності Поведінки інших окремих членів Системи або членів інших СТП.

Ситуація «гри з нульовою сумою» може бути *умовною*, тобто за згодою та домовленістю учасників гри — лотерея, спортивні змагання тощо; *випадковою*, що виникла внаслідок *випадкового* збігу подій, коли вихід є і за бажання його завжди можна знайти або у *самій* ситуації, або поза її *межами*; *об’єктивною*, коли в основі ситуації «гри з нульовою сумою» лежать *об’єктивні* фактори, і знайти вихід у межах цієї ситуації *неможливо*, бо він існує тільки *поза її межами*, шукати його іноді досить складно, але *необхідно*; *штучно створеною* — чи то однією зі сторін, чи обома, чи навіть якоюсь третьою, коли вихід також *існує*, але *внаслідок небажання його шукати* або *штучного* підтримання «*безвихідності*» (чи обох цих факторів) виникає *конфліктна ситуація* з усіма її сумними наслідками. За сучасними прикладами далеко ходити не треба. А от блискучим *історичним* зразком розв’язання *об’єктивної* ситуації «гри з нульовою сумою» і проявом *справжньої Толерантності* — *можливості водночас належати до двох різних СТП* — є **БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ**.

Про зворушливий приклад виходу з класичної «гри з нульовою сумою», де неминуча максима «хто не з нами, той проти нас», йдеться у «Баладі про Схід і Захід» Р. Кіплінга (детальніше про це див. у [3]), коли *засобом* розв’язання конфліктної ситуації стає поява *нового Толерантного Простору*, «*заданою Толерантністю*» якого є *високі мо-*

ральні цінності, і тоді... «той, хто вчора ворогом був, сьогодні товариш нам!» (переклад Максима Стріхи).

Розглянуті приклади «гри з нульовою сумою», де *насправді* існує *можливість виходу* із ситуації, яка *унеможлиблює Толерантність*, власне, є «*псевдогрою* з нульовою сумою». Домовленості у дитячих іграх про *зміну ролей* (зараз ми «сині» — ви «зелені», потім навпаки) свідчать про здатність дітей усвідомлювати *умовність* «гри з нульовою сумою». Але частим посиленням у розмовах дорослих на **вигадану** «гру з нульовою сумою» («Ці поляки з цією «Солідарністю» страйкують і не хочуть працювати, а у нас через те черги за м’ясом») дитяче сприйняття *умовності* гри змінюється на сприйняття її «*всерйоз*» та формування стійкого стереотипу *упередженості*, що спонукає розглядати складні ситуації, які виникають у житті, саме під таким кутом зору. А це призводить до постійного *штучного* створення таких ситуацій, відмови від пошуку виходу, а, отже, до *неминучої конфронтації*, про що йтиметься далі.

Та чи існує, крім «псевдогри», *справжня* «гра з нульовою сумою»? Так! Існує! Там, де **гравці — ДОБРО і ЗЛО**, а тому **ТОЛЕРАНТНІСТЬ НЕМОЖЛИВА**.

З позицій **МЕТАЕТИКИ** для систем заданого класу **ВИБІР** між **МЕТАЦИВІЛІЗАЦІЙНИМ** та **АНТИЦИВІЛІЗАЦІЙНИМ** розвитком є **МЕТАВИБІР** між **ДОБРОМ** і **ЗЛОМ**, де **ТОЛЕРАНТНІСТЬ НЕМОЖЛИВА** (докл. див.: [3]). Саме аналізу моделі «гри з нульовою сумою» **Добра і Зла** присвячена монографія В.О. Лефевра «Алгебра совісті» [5].

АНТИТОЛЕРАНТНІСТЬ

Оскільки Ментальна та Соціальна Толерантність є *Універсальними Категоріями Розуму*, а *необмежений розвиток ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ* та *ОСОБИСТОСТІ* членів Систем заданого класу — **ГОЛОВНИМ ПРІОРИТЕТОМ** таких Систем, усе,

що стоїть цьому на заваді, — прояв **АНТИ-ТОЛЕРАНТНОСТІ** і становить **МЕТАЗЛОЧИН**, отже, є **МЕТАВИКЛИКОМ** Системі.

Єдина нам досі відома Розумна Система заданого класу — **ЛЮДСТВО** — це Система **Толерантного Устрою**, що функціонує в Організованому Складному Неоднорідному Середовищі **Толерантної Конструкції**. Для такої Системи все, що гальмує **необмежений** розвиток **Індивідуальності** й **Особистості**, є проявом **Антитолерантності**:

обмеження вільного вибору СТП членами Системи — заручники, рабство, кріпацтво, касти, таврування чи то примусові зовнішні ознаки (Зірка Давида під час Голокосту, фундаменталістська вимога паранджі для жінок тощо), будь-які обмежувальні норми, сегрегація, резервації, гетто, межа осілості, депортації і, нарешті, вища форма цього злочину — геноцид;

обмеження зміни СТП — заборона розлучень, зміни релігії, громадянства, поглядів тощо;

порушення головної ознаки Толерантності — **Нетранзитивності**, проявом чого є **заборона шлюбів** між громадянами, котрі належать до різних держав, етносів, релігій, соціальних груп тощо, та колективна відповідальність — етнічна, релігійна, соціальна, родинна;

штучне створення ситуації «гри з нульовою сумою», що **унеможлиблює** вільний вибір і призводить до **конфліктів** — міжетнічних, міжконфесійних, релігійних, соціальних та ін.;

цілеспрямоване маніпулювання Іменем, що заважає розвитку Індивідуальності та проявам Особистості, як-от:

● **позбавлення власного Імені** — заміна Імені номером чи назвою СТП за національними, расовими, релігійними та іншими ознаками, а також так звані «двійники» — члени Системи, яких позбавили **власного** Імені, а через це і можливості розвитку **власної** Індивідуальності та проявів власної Особистості, що спричинює **втрату** Індивідуальності та Особистості;

● **відсутність прізвища** для одних там, де воно є **загальною нормою** для інших (як-от, у російських кріпаків);

● **надання Імені «Неконвенційності»**, що **закріплює** членів Системи за певним СТП і в такий спосіб **унеможлиблює** його зміну — **прізвища**, утворені від **зневажливих Прізвиськ** (російські Дурнов, Глупов) і свідчать про «низьке» походження;

● **деякі ознаки, додані до прізвищ**, відсутність яких обмежує можливості у виборі СТП, — **незвичайна довжина прізвища** для «обраних» членів Системи (як-от, у єгипетських фараонів, султанів тощо, **певні частки** (французьке «de», німецьке «von») та, навпаки, **цілеспрямоване скорочення імен і прізвищ** (скорочені прізвища позашлюбних дворянських дітей — Трубецької — Бецької), що **закріплює** члена Системи за певним СТП і **обмежує** подальший **вільний вибір**;

● **повернення Архетипічності** Іменам, які вже сприймалися як **Конвенційні**. Саме так під час Голокосту відрізняли єврейські та німецькі прізвища — через професії, які були традиційними для євреїв, чи, навпаки, на які євреї не мали права. Можна також згадати сумнозвісні за часів сталінського тоталітаризму «прізвища, імена та по батькові» [14])⁴.

Варто зазначити, що «уважне» ставлення до Імені притаманне всім закритим тоталітарним системам — від держав та імперій до кримінальних угруповань. У **кримінальних** злочинних угрупованнях **зневажливе** Пріз-

⁴ Необхідно розрізняти Антитолерантність від природного поступового розвитку Універсальної Категорії Соціальної Толерантності, так би мовити, «Прототолерантності», що можна показати на прикладі деяких етапів Прототолерантного розвитку Імені. Спочатку Прізвиська, засновані на Суб'єктивних Властивостях («Довга Рука», «Швидка Нога», Шульга), а з появою «штучних» Дій — Імена за назвою цих Дій (Коваль, Сміт, Кравець), і так далі, аж до Імені, що вже є Конвенційним або сприймається як таке, і для з'ясування його етимології потрібен спеціальний аналіз Редукції Моделі.

висько *довічно* позбавляє можливості «зміняти СТП» — піднятися на вищі шаблі у кримінальній ієрархії, а спроба приховати Прізвисько карається смертю. Це цілком логічно, бо у такий спосіб забезпечують *надійність* цієї «інформації» у Внутрішній Пам'яті Системи (Пам'яті її членів) за *відсутності* Зовнішньої *максимально надійної* Пам'яті [13], яку мають *державні* силові відомства (вимога після звільнення з ув'язнення дотримуватись усіх автобіографічних даних відповідно до «справи» в архівах КДБ, навіть якщо у прізвищі чи імені там випадково пропустилися орфографічної помилки).

Досі йшлося про *Толерантність Соціально*, природно, що *Толерантність Мислення* також не залишається поза увагою *Антитолерантних* сил: за *Метатолерантність* Мислення Джордано Бруно сплатив життям, Галілео Галілей — за *Глобальну* Толерантність Мислення — зреченням. Через кілька століть на зміну уже «несучасним» вогнищам та «застарілим» ритуалам зречення прийшли «мавіячі процеси» проти Глобальної Толерантності теорії Дарвіна і так звані «дискусії» радянських часів, про що буде далі.

МЕТАЗЛОЧИН — МЕТАОСУД

Слід особливо наголосити на тому, що, на відміну від *існуючого* уявлення про злочин, юридична оцінка якого ґрунтується на «кількісному» підході і визначається «кількістю» (серійне вбивство, злочин проти Людства) чи «ступенем» жорстокості (злочин проти Людності), *Метазлочин* є категорією не «кількісною», а *абсолютною*. А це виключає ганебні блюзнірські суперечки щодо того, вистачає чи не вистачає «необхідної кількості жертв» для визнання скоєного злочину «злочином проти Людства» чи «геноцидом», або «ступеня бузувірства» — для визнання «злочина проти Людності».

Як *абсолютна* категорія *Метазлочин* не може мати «терміну давності» скоєння і не обмежується також терміном існування його

Суб'єкта або Об'єкта, незалежно від того, чи є вони окремими членами Системи, чи то угрупованнями членів Системи, а тому скоріш відповідає поняттю «гріха».

В Іраку за особистим наказом Хусейна дезертирам відрубали одне вухо, а якимось «під настрій» він наказав відсікти вухо кільком тисячам в'язнів у Багдадській в'язниці. Все це поки що залишається безкарним. Тоді як для визнання цього *Метазлочином* проти *ОСОБИСТОСТІ*, а самого Хусейна — *Метазлочинцем*, вистачає й *однієї* такої жертви, так само, як достатньо і наявності у Хусейна хоча б *одного* «двійника», яких у нього було чимало. Отже, *Метасуд* режиму Садама Хусейна ще попереду, як і Милошевича в Югославії (посмертно), як і Метаосуд Метазлочинного переслідування Салмана Рушді та смертного вироку афганцю, котрий перейшов у католицьку віру. Годі вже й казати про Метазлочинні комуністичні режими.

Необхідно підкреслити, що виникнення наприкінці ХХ століття нових напрямів науки, як-от Штучний Інтелект, та їхній стрімкий розвиток, а також успіхи нових галузей біології та медицини становлять серйозну загрозу розвитку *Індивідуальності* та *Особистості*. Метавиклик Системі з боку Штучного Інтелекту детально обговорювався у [6], про загрозу для Толерантності Мислення йшлося вище. Проблема *клонування* потребує окремого розгляду. Зазначимо лише, що воно не просто *обмежує* розвиток власної *Індивідуальності*, а відтак унеможлиблює і прояви *Особистості*. Більше того, клонування *остаточно виключає можливість цього*, тому воно є *Метазлочином* і *Метавикликом ГОЛОВНОМУ ПРІОРИТЕТУ* Системи.

Хоч як це прикро, але треба визнати, що *ХХ століття* не обмежилось Метавикликами Системі у результаті наукових і технічних досягнень, воно ще й «підняло» *Антитолерантність* на *нові рівні*, з чим людство й увійшло в *століття ХХІ*. Так, за наказом го-

ловного мули Тегеранської в'язниці охоронці гвалтували приречених на страту дівчат, аби завадити їм потрапити до Раю після смерті, що вже є зазіханням на порушення *найвищого рівня* Толерантності — **МЕТАТОЛЕРАНТНОСТІ**. Однак на це світова спільнота й досі не відреагувала належним чином.

МЕТАЗЛОЧИННІСТЬ РАДЯНСЬКОЇ АНТИЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ СУЧАСНОЇ СПАДЩИНИ

Попри те, що *злочини радянського тоталітаризму*, на відміну від фашизму, не отримали юридичної оцінки на кшталт Нюрнберзького процесу, в свідомості Людства ГУЛАГ, Голодомор, Катинь, депортація народів уже посіли місце **Злочинів проти Людства та Людності** і сприймаються саме так. А після сесії ПАРЕ (23–27 січня, 2006 р.), яка звернулася до Комітету міністрів із закликом створити комісію незалежних експертів для збирання інформації про порушення прав людини комуністичними режимами, з'явилася надія на *юридичний осуд* Антицивілізаційного радянського режиму. Сподіваємося на краще, але тут йдеться про **МЕТАОСУД**.

Ми розглянемо *Метазлочинність* цього режиму лише на прикладі його *Антитолерантності* — *порушення Універсальних Категорій ТОЛЕРАНТНОСТІ МИСЛЕННЯ* і *СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ*.

Якщо для Систем заданого класу *необхідною умовою МЕТАЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ еволюції*, а, отже, їхнім **ГОЛОВНИМ ПРІОРИТЕТОМ**, є необмежений розвиток **ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ** та **ОСОБИСТОСТІ** членів Системи, для будь-якої *Антицивілізації* *Індивідуальність* і *Особистість* становлять *смертельну небезпеку*, яка загрожує самому її існуванню. Тому для *Антицивілізації* **«ГОЛОВНИЙ ПРІОРИТЕТ» — БОРОТЬБА проти ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ та ОСОБИСТОСТІ** членів Системи.

Основним напрямом «головного удару» радянської Антицивілізації було *гальмуван-*

ня розвитку Індивідуальності й обмеження права Особистості на вільний вибір. Це, зокрема, *обмеження*:

- *громадянських прав*;
- *права на власні погляди* — релігійні, філософські, наукові, взагалі на будь-які погляди, що не збігалися з «єдино правильним» віровченням;
- *права на вільний вибір* (на підставі «анкетних даних») роду діяльності, напряму освіти, місця проживання (сумнозвісна «прописка»), країни (неможливість виїзду за кордон), примусова праця тощо, логічним завершенням чого став *Берлінський Мур*⁵, — матеріальне втілення метафоричної «залізної завіси».

А також:

- *масові репресії* проти окремих громадян, певних соціальних верств релігійних, національних угруповань та цілих народів;
- *штучне створення* «гри з нульовою сумою», що унеможлиблює Соціальну Толерантність;
- *порушення головного принципу Толерантності — НЕТРАНЗИТИВНОСТІ*. Яскравим проявом цього стали *масові репресії* проти *членів родин* репресованих і «позбавленців». За сталінського режиму репресії були *«відверто» легітимізовані* — закон щодо так званих «ЧСИР» («член семьи изменника Родины»), жіночі табори для дружин репресованих, арешти, заслання, виселення з житла, з міста, обмеження місць перебування, конфіскація майна тощо, частково залежали від *свавілля* місцевих представників репресивного апарату. «Заключним акордом» порушення Нетранзитивності Толерантності стала заборона шлюбів громадян СРСР з іноземними громадянами, навіть з того самого «соціалістичного табору».

⁵ Не треба плутати це із захисними спорудами проти агресії «ззовні», як-от фортечні вали, Великий Китайський Мур тощо.

Порушення принципу Нетранзитивності Толерантності настільки глибоко вкорінилося в радянську свідомість, що у воєнні часи, як розповідали біологи, котрі відповідали за утримання тварин у цирках, слон Заслуженого артиста мав пайок менший, ніж слон Народного (це вже тріумф абсурду).

Наступ на *Соціальну Толерантність* супроводжувався наступом на *Толерантність Мислення*. Загальним засобом були «дискусії» у різних галузях науки, спрямовані проти Толерантності Мислення. На відміну від ритуалів середньовічних церемоній, де «зречення» вимагали тільки від головних діючих осіб, на цих діях, окрім «винування свята», «зрікатися» мали колеги, співробітники, учні — від учителів, учителі — від учнів, а також, бажано, — близькі й далекі родичі. Про подальші *репресії* після «дискусій» проти всіх тих, хто мав згубну схильність до Толерантності Мислення, годі вже й казати. Виміряти збитки, яких зазнали від цього *наука і мораль суспільства*, неможливо.

Але для успішної боротьби з Індивідуальністю та Особистістю одних репресій, навіть масових, виявилось недостатньо — потрібне було *нівелювання* «всієї країни». Для цього необхідно прищепити членам Системи *ІДЕОСИНКРАЗІЮ* до всього індивідуального, оригінального, незвичайного — *відмінного від шаблону*, і запевнити їх, що всі вони, за винятком вождя чи купки маленьких вождів, *ідентичні*, а відтак — *взаємозамінювані*. Тоді цілком зрозуміло: якщо з певної галузі господарства, промисловості, науки, мистецтва тощо «вилучити» майже всіх фахівців або навіть з певного докільця — цілий народ, який упродовж століть уже утворив з цим докільцем цілісну систему, то шкоди в тім немає, бо місце одних «гвинтиків» займуть цілком «рівноцінні» «гвинтики»: місце споконвічних хліборобів — робітники або службовці, кримських татар, споконвічних виноградарів, — хлібороби з середньої Росії тощо. Втім, для таких *широкомасштабних акцій*,

які започаткував «філософський пароплав», продовжили — розстріляне Відродження, знищення кобзарів, Голодомор, численні депортації спочатку окремих груп населення, а згодом — цілих народів, однієї ідеосинкразії також вочевидь недостатньо. Треба посягти **ФОБІЮ** щодо «не таких, як усі» й оголосити їх *затягими ворогами* «таких, як усі», тобто *штучно* створити ситуацію «гри з нульовою сумою». Тоді *репресії* проти «не таких, як усі» виглядатимуть *цілком правомірними*. Але цього також недостатньо. Задля «остаточного розв'язання» проблеми *Індивідуальності* та *Особистості* наступним етапом має бути **ПРЕЗУМПЦІЯ НЕДОВІРИ**, яка поширює фобію щодо «не таких, як усі» і на «таких, як усі» та спонукає *підозрювати всіх і кожного* в тому, що вони тільки вдають із себе «таких, як усі», а насправді «не такі» (детальніше стосовно Презумпцій «закритих» суспільств див.: [6,15]). Внаслідок подібної *штучної постійно діючої «гри з нульовою сумою» репресії проти всіх та кожного* стають *цілком виправданими*, та більше — *підсвідомо очікуваними*. Отже, Система досягає бажаного результату — можливості **НЕОБМЕЖЕНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ** своїми членами.

Перелік проявів *Метазлочинної Анти-толерантності* радянської *Антицивілізації* можна продовжувати нескінченно. Доля колишньої радянської Антицивілізації є кращим *експериментальним підтвердженням НЕМИНУЧОСТІ СТАГНАЦІЇ*, а невдовзі — і *ДЕГРАДАЦІЇ*, це коли Система *Толерантного Устрою*, що функціонує у Середовищах *Толерантної Конструкції*, а тому «приречена» на *Толерантність Мислення* і *Соціальну та Рефлексивну Соціальну Толерантність*, *усупереч цьому* стає на шлях **АНТИТОЛЕРАНТНОСТІ**.

Після хрущовської «відлиги» *масові репресії* відійшли у минуле, але залишили Анти-толерантним силам *потужні важелі* для продовження боротьби з Толерантністю

Мислення, Соціальною та Рефлексивною Соціальною Толерантністю — **ПРОПИСКУ, АНКЕТУ, ХАРАКТЕРИСТИКУ** і «**ГРУ З НУЛЬОВОЮ СУМОЮ**».

Звичайно, порівняно з ГУЛАГом, засланнями, примусовою працею, депортаціями тощо **ПРОПИСКА** як *легалізований засіб обмеження вільного вибору СТП* — місця проживання, виду праці, посади — не викликає протестних емоцій, проте коли уявити кількість нереалізованих Індивідуальностей і Особистостей, зруйнованих доль, «украденого щастя», підлості і злочинів, сліз і крові, то сказати про це можна лише геніальними рядками — «не ріки, море розлилось, вогненне море...» (Т. Шевченко).

Іншим *легалізованим засобом обмеження вільного вибору СТП* була **АНКЕТА** із запитаннями про «попередні СТП», до яких входила сама особа, котра її заповнювала, а також з вимогами (що є прямим порушенням Нетранзитивності Толерантності) надавати аналогічні відомості про *членів своїх родин*. У разі «незадовільних» відповідей це спричинювало *обмеження доступу* до навчання, використання Зовнішньої Пам'яті (допуск до певних матеріалів), обмеження можливостей обіймати певні посади, виїздити за кордон тощо.

Якщо ж перепони Прописки й Анкети були успішно подолані, на сцену виходив ще один *легалізований засіб обмеження вільного вибору СТП* — «її Величність» **ХАРАКТЕРИСТИКА**, яка стала справжнім «*святим воїнничою сірості*». Тут панувало її повне *свавілля*, бо «обов'язкові пункти» Характеристики, як-от, «моральна стійкість та політична грамотність», не мають і *не можуть мати об'єктивних критеріїв*. За допомогою Характеристики — через відмову в ній чи зволікання з наданням, відсутність сакральної формули про «моральну стійкість і політичну грамотність» — можна було завадити у *виборі* та *зміні СТП*: переході на іншу роботу, вступі до аспірантури та участі у конкурсі на нау-

кову посаду (з власного досвіду автора), виступі на міжнародних наукових форумах, навіть участі у виборах до Академії наук СРСР (що сталося з батьком автора) та ще багато у чому, тобто всіляко гальмувати розвиток Індивідуальності й Особистості.

Якщо в часи сталінської Антицивілізації потужне знаряддя Антитолерантності — «**ГРА З НУЛЬОВОЮ СУМОЮ**» створювалося за допомогою «образу ворога», то в період застою цю функцію успішно виконувала «**РОЗНАРЯДКА ЗГОРИ**» — на все що завгодно: кількість медалей на область, місто, район, школу, кількість звань майстрів спорту на кваліфікаційних змаганнях, кількість членів делегації на міжнародний науковий конгрес — незалежно від кількості науковців, чий доповіді включено до Програми конгресу, тощо. Постійне *штучне* створення «гри з нульовою сумою» мало своїм наслідком *підсвідому готовність* бачити її у будь-якій ситуації, що, за визначенням, унеможлиблює Соціальну Толерантність.

З початком «перебудови» дуже популярним (на рівні гасла) стало слово «стагнація». За частотою вживання воно конкурувало з іншими гаслами — такими, як «перебудова», «гласність», «відкритість» тощо, і згодом перетворилося на *звичайне кліше*. Це виявилось *фатальною помилкою*, бо за «евфемізмом» **СТАГНАЦІЯ** вдало сховався *справжній діагноз* — **ДЕГРАДАЦІЯ** — закономірний наслідок *тривалої Стагнації*. Залишаючись поза увагою, хвороба швидко прогресувала і, нарешті, дійшовши фази *злякисного новоутворення*, почала виявлятися у *метастазах*, які вже неможливо було приховати.

Почнемо з **Толерантності Мислення**. Якщо на початку формування радянської наукової «табелі про ранги» науковці ставали кандидатами і докторами з *певних галузей науки*, то згодом до цього було додано *номері спеціальностей*, що а *priori обмежувало* Толерантність Мислення і, за визначенням, виключало той самий «*міждисциплінарний*

підхід», до якого наполегливо закликали в останній період існування СРСР та після його розпаду.

З визнанням Незалежності України цілком природно було очікувати змін. Вони справді сталися, але у напрямку, протилежному очікуваному. До «нумеризації» спеціальностей було додано «ВАКінізацію» — перелік освячених ВАКом видань для публікації матеріалів дисертацій та ще цілу низку нововведень, які істотно звужували коло науковців, котрі мали офіційне право оцінювати роботу. «Вільною зоною» Толерантності Мислення певний час ще залишалися наукові семінари, симпозиуми, конференції. Але тотальний наступ Антитолерантності на Індивідуальність та Особистість тривав.

З початку 90-х років у Києві щорічно проходила міжнародна конференція «Мова і культура», яка завдяки унікальній Особистості її засновника професора Сергія Борисовича Бураго була справжнім Святом Толерантності Мислення і зібранням Індивідуальностей та Особистостей. За браком коштів тези конференції не друкувалися, тому подавали тільки назви доповідей, які включались до її програми, а після жвавого обговорення на секціях їх рекомендували (чи не рекомендували, що також іноді траплялося) до друку в «Матеріалах конференції». Після передчасної смерті Сергія Борисовича в січні 2000 року його колеги, учні, друзі доклали чимало зусиль, аби продовжити започатковану ним справу. Вдалося навіть надати «Матеріалам конференції» статус «ВАКівського» видання, що для наукової молоді, яку С.Б. завжди заохочував до участі, було дуже важливо. Тому всі вітали цю подію, не замислюючись над можливими небезпечними наслідками, які не забарилися.

У запрошенні на «Мову і культуру» влітку 2003 р. повідомлялося, що оргкомітет залишає за собою право відхиляти доповіді при підготовці до друку «Матеріалів конференції». Оскільки в такому разі дискусія на секціях фактично втрачала сенс, я відмовилася очолюва-

ти секцію, яка працювала впродовж кількох років і практично перетворилася на щорічний невеликий симпозиум. Але то був лише початок. Наступного року у запрошенні на конференцію зазначалося, що за відсутності кандидатського ступеня для публікації доповіді в «Матеріалах» до заявки на неї треба додати рецензію наукового керівника чи визнаного фахівця з відповідними ступенями. У такий спосіб деякі відомі вчені, які прикрашали своїми доповідями пленарні засідання і брали діяльну участь у роботі конференції, але не «озброїлися» довідкою про «наукову благонадійність» і не збиралися ставати у черги за «рецензіями», не змогли взяти участь у конференції. Точніше, учасників конференції позбавили можливості спілкування з ними. Примара «слона народного артиста» через 60 років з'явилася у XXI ст. і тріумфально крокує уперед, тільки вже не у цирку, а на наукових форумах. Не варто переказувати зміст розмови із заступником голови оргкомітету та його реакцію на мою заяву про негайний вихід з нього на знак протесту — вимога «рецензії» залишилась і в запрошеннях на наступні конференції. Прикро, що все це стосується конференції, названої світлим іменем її засновника Сергія Бураго — справжнього Лицаря Толерантності.

Серпень, 2005 рік. Після літньої відпустки від співробітників академічної установи, де працює автор статті, зажадали заповнити анкету, в якій вимагалось, крім даних про себе, вказати рік народження та рід занять батьків, дітей і дружини/чоловіка. До анкети додали бланк автобіографії: її треба було написати *«власноручно, без помарок і виправлень»* (курсив наш. — **І.К.**), з обов'язковим висловленням низки питань, серед яких, окрім традиційних (рік, місце народження, освіта тощо), зазначити, що було причиною переходу з однієї роботи на іншу та надати стислі відомості про найближчих родичів (їх склад уже було розширено за рахунок братів і сестер). Наступні два пункти варті того, аби

їх процитувати цілком: «Чи перебували Ваші родичі за кордоном, у якій країні (вказати місто). Чи перебували ваші (орфографію збережено. — **І.К.**) родичі під слідством, за що, де і коли». Запитання в анкеті й автобіографії викликали багато дотепних та уїдлих жартів з боку наукових співробітників, але, за винятком автора цих рядків, усі працівники відділу, серед яких були й активні учасники Майдану, заповнили їх і здали... Цього разу то був уже не «слон народного артиста», а **зловісна Примара** «членів родин ворогів народу та зрадників Вітчизни» з усіма її **Мета-злочинами**.

Ще один «**Метастаз минулого**» — **підсвідома готовність** бачити у будь-якій ситуації «**ГРУ З НУЛЬОВОЮ СУМОЮ**», а відтак — тенденція постійного **штучного** створення такої гри. Це вже перетворилося на **стійкий стереотип мислення і поведінки**, носії якого стають легкою здобиччю та жертвами політичних спекуляцій і маніпуляцій.

Події останнього часу наочно продемонстрували велику небезпеку цих рудиментарних стереотипів і серйозну загрозу, яку вони становлять для національної безпеки країни. Масштаб цієї загрози не можна переоцінити. Саме цей **рудимент** Антицивілізаційного радянського менталітету, а не тільки «брак інформації», є **глибинною причиною** подій, пов'язаних з міжнародними навчаннями в Криму і так званою «мовною проблемою».

ЗАГРОЗА РУДИМЕНТАРНИХ СТЕРЕОТИПІВ РАДЯНСЬКОГО АНТИТОЛЕРАНТНОГО МЕНТАЛІТЕТУ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Немає потреби проводити спеціальне статистичне дослідження, аби дійти висновку, що найуживаніший нині у ЗМІ «політологічний термін» — це «розкол». Усі настільки звикли до нього, що нікому не спадає на думку поставити під сумнів сам факт його існування. Ситуація, що склалася навколо цього питання, аналогічна феномену, відо-

мому з літератури, присвяченій патології мислення.

У важких випадках епілепсії уражену недугою півкулю відокремлюють від здорової півкулі. Пацієнтам з ураженою правою півкулею, яка відповідає за «контекстне» сприйняття дійсності, після відокремлення її від лівої півкулі, що відповідає за логічне мислення, пропонується завдання з елементарного логічного висновку, знайомого зі шкільних часів: «1. Влітку в Африці холодніше, ніж в Ісландії. 2. Кейптаун міститься в Африці, Рейк'явік — в Ісландії. 3. Де влітку холодніше?».

Пацієнти впевнено пишуть: «У Кейптауні», на відміну від учасників контрольної групи з неушкодженою функцією правої півкулі, які відмовляються давати відповідь через абсурдність головного засновку.

Мовний штамп «розколу» було дуже вдало і вчасно (віддамо належне авторам «проєкту»), через розгорнуту кампанію у ЗМІ, запущено у суспільну свідомість, і всі почали жваво обговорювати і шукати шляхи виходу із неіснуючого розколу..

Нещодавно, за тією самою відпрацьованою моделлю, з'явився новий хіт — епітет «антикризовий», що імплікує **наявність кризи**, і в цьому разі також, не піддавши його сумніву, почали створювати коаліції та пропонувати заходи для виходу з неіснуючої кризи. Насправді ж це ті самі «великі засновки», що і «холод влітку в Африці і спека в Ісландії».

Отже, існують **не розкол** чи **криза**, а **ВІДМІННІСТЬ** — між тими, хто все ще залишається у полоні радянських Антицивілізаційних стереотипів, і тими, хто їх уже подолав чи кому пощастило їх уникнути. Тому потрібні не «примирення» чи «зшивання» **псевдорозколотих** частин країни, а ліквідація залишків рудиментарних стереотипів Антицивілізаційного радянського менталітету там, де вони ще залишаються.

На жаль, серед багатьох питань економічної, політичної та інформаційної безпеки

України *відсутнє* питання про **ЗАГРОЗУ**, яку становлять *стереотипи* радянського **Антицивілізаційного менталітету**. Це є свідченням *недооцінки* цієї загрози, а в термінології методології науки — *не усвідомленням факту* виникнення *проблемної ситуації* (докл. про це див.: [6]).

Визнання факту існування такої небезпеки має бути першим кроком виходу із ситуації, *наступним* — **негайна розробка та реалізація ПРОГРАМИ** діагностики, лікування і профілактики цих ганебних і шкідливих стереотипів, а також спростування міфів, породжених ними. Це — **НОВА ПРОБЛЕМА**, яка має бути предметом окремого обговорення. Зазначимо лише, що наші методики експериментального дослідження Толерантності Мислення дають змогу ввести поняття **«індексу» Толерантності Мислення** та визначити **кореляцію** цього «індексу» зі схильністю до **штучного** створення ситуацій «гри з нульовою сумою», між якими виникає **позитивний зворотний зв'язок**. Низький «індекс» Толерантності Мислення заважає знаходити вихід з різних складних життєвих ситуацій, які сприймаються як «об'єктивна» безвихідь, внаслідок *нібито кимось* створеної «гри з нульовою сумою», а це, в свою чергу, замість пошуку виходу призводить до *«пошуку ворогів»* і *конфронтації*, що вдало використовують політикани різних гатунків, яких, на жаль, у нас чимало. Народна мудрість знає це з давніх-давен: «Як на току не молотиться, то у хаті колотиться». А з низьким «індексом» Толерантності Мислення на току молотитися аж ніяк не буде...

Отже, встановлення «індексу» Толерантності Мислення та підвищення його в разі низького рівня — **першочергове** завдання, оскільки Ментальна Толерантність **обумовлює** Соціальну і Соціальну Рефлексивну Толерантність.

Звичайно, пострадянська Антитолерантність в Україні має своє коріння, але це не знімає проблеми пандемії Антитолерантності

в усьому світі, що загрожує перетворити його на **«ВИМІР АНТИТОЛЕРАНТНОСТІ»**, противагою якому може бути лише

ВИМІР ТОЛЕРАНТНОСТІ

«Се ж остання війна! Се до бою
Чоловіцтво зі звірством стає».

Іван Франко

Аналізуючи відмінності Четвертої світової війни від трьох попередніх, Володимир Горбулін [16] слушно зазначає, що вона є «великим і багатовекторним процесом, в якому реалізуються новітні формули конфліктів», передбачені різними політологами і політиками, починаючи зі Збігнева Бжезинського і Самюеля Гантінгтона. Але **принципова відмінність** «Четвертої» полягає у **глобальності** «гри з нульовою сумою» між **Метацивілізаційним** й **Антицивілізаційним** розвитком, що виходить далеко за межі релігійних, расових чи ідеологічних конфліктів. І тоді вчорашні комуністичні режими, як-от режим Мілошевича, опиняються по один бік з ісламськими фундаменталістськими країнами, безкарні погромники виставки у музеї А. Сахарова у Москві — з переслідувачами Салмана Русді, а запеклі вороги — Іран і Ірак — після кровопролитної війни стають союзниками у боротьбі проти Метацивілізаційного розвитку Людства (докл див.: [3]).

У цій глобальній «гри з нульовою сумою» не можна бути нейтральною країною на кшталт Швейцарії чи Швеції часів Другої світової, бо за законом такої «гри» — «хто не з нами, той проти нас». Так само, як не можна, **за визначенням**, водночас належати до альянсів, умовою приєднання до яких є сповідання Метацивілізаційних цінностей відкритого суспільства, як-от НАТО, та об'єднань, до яких входять країни, що відверто проголошують свої Антицивілізаційні позиції, приміром, Євразійський Союз.

Треба зважати ще на одну **принципову** відмінність «Четвертої» світової — **зміну «параметра оптимізації»** її ведення. У попе-

редніх війнах, як «світових», так і «локальних», за мети — знищити якомога більше людських (і не тільки) резервів ворога — «*параметром оптимізації*» було **збереження власного людського резерву**, відповідно до **рівня демократичності** країни. Від відомої відповіді Черчилля Сталіну, коли той наполягав на негайному відкритті Другого фронту, попри можливі величезні втрати з боку союзників: «Англія ніколи не пробачить цього моїй партії», до сталінського «затратного», стосовно людських резервів, методу ведення війни, який старанно приховувався комуністичним режимом. На відміну від цього, Антицивілізаційні сили не тільки **не приховують відмову** від зазначеного принципу, а й відверто **декларують і пропагують її**, а **людські втрати** більше **не враховуються**. Отже, у «грі з нульовою сумою» «Четвертої» світової справжні гравці — це **ЖИТТЯ** і **СМЕРТЬ**, що є **вищим проявом АНТИТОЛЕРАНТНОСТІ**. Причому смерть загрожує не тільки носіям Метацивілізаційної еволюції, а передусім, хоч як це парадоксально, носіям **Антицивілізаційного** руху, котрі становлять значну частину Людства, оскільки теоретично, в «ідеальному» варіанті, на них чекає **самознищення**.

Тому в колективній свідомості Людства **ТОЛЕРАНТНІСТЬ** має посісти почесне місце **КАТЕГОРИЧНОГО ІМПЕРАТИВУ**, а **АНТИТОЛЕРАНТНІСТЬ**, як **МЕТАЗЛОЧИН** й **АБСОЛЮТНЕ ЗЛО**, відійти у минуле разом з людоджерством та інцестом.

І тут постає питання про роль України у протистоянні Антитолерантності і створенні виміру Толерантності. Йдеться саме про «роль», а не «місце» (див. [3]).

Перший крок на цьому шляху вже зроблено. **2004 року** на **МАЙДАНІ** Україна сповістила світу про свій **МЕТАЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ МЕТАВИБІР**. Хоча значення **МАЙДАНУ** для України, як і для інших країн пострадянського простору, загально визнане, досі не було осмислення **ПЛАНЕТАРНОСТІ**

цього феномена як **НОВОГО ЕТАПУ** в історії боротьби Людства з проявами **Антитолерантності**.

На відміну від руху Ганді в Індії, Мартина Лютера Кінга — в Америці, де метою був захист прав певних **угруповань** (національних, расових), на Майдані у центрі була **ОСОБИСТІТЬ**, що є **УНІВЕРСАЛЬНОЮ КАТЕГОРІЄЮ РОЗУМУ**. Саме тому **ЄДИНОЮ МЕТОЮ** Майдану був захист **ГОЛОВНОГО ПРАВА** Особистості — права на **ВІЛЬНИЙ ВИБІР** — проти **МЕТАЗЛОЧИННОЇ АНТИЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ** спроби позбавити її цього права.

МАЙДАН став **ПЕРШИМ** в історії Людства **справжнім проявом МЕТАЕТИКИ** (докл. див.: [3]).

Незалежно від особистісних мотивацій деяких учасників Майдану, а також подальшого розвитку політичних подій в Україні, на **МАЙДАНІ**, на очах у всього світу, виник **НОВИЙ СТП** — **заданою Толерантністю** тут було усвідомлення **права Особистості на вільний вибір** і готовність виборювати це право.

Дуже важливим є також той факт, що перемога Майдану виявилася ще одним, після руху Ганді, Мартина Лютера Кінга та Грузинської Революції Троянд, **експериментальним підтвердженням** валідності **ДОКТРИНИ НЕНАСИЛЛЯ**, а **масштабність** і **тривалість МАЙДАНУ** довели світові **відданість** українського суспільства цій Доктрині і **спроможність** обстоювати її.

Отже, на **МАЙДАНІ** Україна довела своє **моральне право** брати участь у створенні **ВИМІРУ ТОЛЕРАНТНОСТІ** на **ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ**.

HITCH YOUR WAGON TO A STAR!

Її крилатий вислів Ральфа Емерсона — «Тягнись до зірок!» — дуже влучно і стисло визначає шлях до **МЕТАЕТИКИ** [17].

Егоцентрична впевненість людства у своїй «обраності», а звідси — й «вищості» понад

усім живим на планеті, завдяки своїй «розумності», досі визначає його егоїстичне ставлення до довкілля. Ця глибоко вкорінена в свідомості окремої Людини віра в «обраність» Людства породжує вже підсвідоме прагнення до ствердження своєї власної «обраності» через віднесення себе до певної групи «обраних» (раси, нації, класу тощо), що абсолютно несумісно із Соціальною та Соціальною Рефлексивною Толерантністю. Кардинальним засобом лікування та профілактики такої форми патології суспільної свідомості має бути усвідомлення *можливості існування інших*, нехай тільки *теоретично припустимих*, форм прояву Розуму, та погляд на Людство не як на *єдино можливу*, а як на *одну з можливих* форм прояву Розуму [18, 19].

Ми звикли розглядати окрему Людину як представника певної раси, нації, класу тощо, значно рідше — як представника Людства загалом. Уже час вважати Людину *представником Розуму*. Усвідомлення своєї причетності до Розуму, який характеризується *різними формами* прояву, має спонукати Людство до роздумів над можливістю *інших шляхів* взаємодії між Розумною Системою і *довкіллям* та взаємодії між *різними підсистемами* Розумних Систем. А розуміння важливості *досвіду інших* Розумних Систем для Людства має, зрештою, привести до розуміння і пошанування *«іншості»* всередині своєї Системи [20, 21].

Про можливі ініціативи України в цьому напрямі на міжнародному рівні, які не тільки сприяли б визнанню її у світі як країни, що, попри всі сьогоденні негаразди, здатна зазирати у майбутнє, і той вплив, який (через зворотний зв'язок) поліпшив би імідж власної країни в свідомості українського суспільства, а також про конкретні кроки невеликої групи науковців та правозахисників у межах *«Золотоворітських Зустрічей»*, уже йшлося у [3, 20]. Тут зазначимо, що країна, яка у ХХ столітті зазнала двох жахливих проявів **Анти-толерантності** — **ГОЛОДОМОРУ** і **ГОЛОКОСТУ** своїх громадян, має **МОРАЛЬ-**

НИЙ ОBOB'ЯЗОК перед їх страдницькою пам'яттю **ВЕСТИ ПЕРЕД** на шляху до перемоги в тій останній війні, де «...до бою Чоловіцтво зі звірством стає».

1. Декларація Принципів толерантності, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО у Парижі 16 листопада 1995 р. / Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. — Париж, 1995. — 14 с.
2. Istanbul Symposium for the Summing up of the Regional Meetings on Tolerance, Working Document. Turkey, October 4–6, 1995. — Istanbul, 1995. — 154 p.
3. Крейн І.М. Україна: Метавиклик — Метабір // Вісн. НАН України. — 2005. — № 2. — С. 3–15.
4. Лefевр В.А. Формула человека. — М.: Прогресс, 1991. — 107 с.
5. Lefebvre V.A. Algebra of Conscience. Revised Edition with a Second Part with a new Foreword by Anatol Rapoport. — Second revised edition. — Kluwer Academic publishers, Dodrecht; Boston; London: 2001. — 358 p.
6. Крейн І.М. Грані гуманітарної кібернетики // Вісн. НАН України. — 2002. — № 7. — С. 29–37.
7. Цетлин М.Л. Исследования по теории автоматов и моделирование биологических систем. — М.: Наука, 1966. — 318 с.
8. Крейн И.М. Язык Разумных систем как универсальная категория первого порядка // 6-я Междунар. конф. «Язык и культура». — Киев: Collegium, 1998. — Т. 6. Философия языка и культуры. — С. 74–82.
9. Крейн И.М. Универсальные характеристики языка Разумных систем // Язык и культура. — К., 2000. — Т. 1. — Вып. 1. — С. 95–100.
10. Крейн И.М. «Разумные» системы сложного устройства в средах сложных конструкций. — К., 1988. — 38 с. — (Препр. /АН УССР. Ин-т кибернетики; 88–53).
11. Зиман Э., Бьюнеман О. Толерантные пространства и мозг // На пути к теоретической биологии. — М.: Мир, 1970. — С. 134–144.
12. Крейн И.М. Мышление как универсальная категория Разума // Мова та культура. — К., 2000. — Т. 1. — Вып. 2. — С. 59–64.
13. Крейн И.М. Естественный Разум и искусственный интеллект. III. Internet как этап развития внешней памяти Разумных систем (постановка проблемы) // Управляющие системы и машины. — 2000. — № 1. — С. 79–89.
14. Дзюба І. Той, хто сказав заборонені слова: До 100-річчя від дня народження Василя Гросмана // Дзеркало тижня. 2005. — 10 грудня. — №48 (576).
15. Крейн И.М. Презумпции в общественном сознании // Мова та культура. — К., 2001. — Т. 1. — Вып. 3. — С. 74–85.

16. Горбулін В. Український фронт четвертої світової війни // Дзеркало тижня. — № 29 (608), 29 липня 2006.
17. Krein J.M. Metaethic of Intelligence // Глобальна біоетика: сучасні виміри, проблеми, рішення / Матер. III Міжнар. симпозиуму з біоетики. — Київ, 7–8 квітня, 2004. — К.: Сфера, 2004. — С. 18.
18. Krein I.M. Man and Mankind from the standpoint of the general theory of Intelligent systems // Folia Vaeriana, VI. — Baer and Modern Biology (Proc. of the Intern. Conf., Tartu, 29 Febr. — 3 March, 1992). — Tartu, 1993. — P. 226–230.
19. Krein I.M. An Ethic of Intelligence // 44-th Congr. of the Intern. Astronaut. Federation. — 16–22 Oct., 1993. — Graz, Austria / Paris, 1993 — 3 p. (Prepr. IAA/9/2–93–794).
20. Крейн І.М. Аксиологічні аспекти розвитку Розуму та Цивілізації // Права людини в Україні // Інформ.-аналіт. бюл. Укр.-амер. бюро захисту прав людини. — Вип. 19. — Київ, 1996. — С. 27–38.
21. Зарецька О.О. На шляху до метаетики та метаправа // Проблеми метаетики та метаправа. Права людини в Україні // Там само. — С. 82–91.

I. Крейн

КОНЦЕПЦІЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК УНІВЕРСАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ ЕВОЛЮЦІЇ РОЗУМУ: МЕТАПІДХІД

Резюме

Обґрунтовується необхідність нового підходу до проблеми толерантності, який базується на теоретичній моделі цього феномена. Модель Толерантності як Універсальної Категорії Розуму, розбудована на засадах кібернетичної теорії Розумних Систем одного класу, окремий випадок якого становить Людство, з її не-

від'ємною складовою — Метаетикою. Модель дає змогу довести Метазлочинну Антитолерантність радянського тоталітаризму та його сучасної спадщини, а також запропонувати методики експериментального дослідження глибинних механізмів Толерантності. Його результати мають стати підґрунтям для розробки системи нових соціальних технологій з метою створення «Виміру Толерантності» в українському суспільстві. З позицій Метаетики пропонується Метатолерантний підхід до створення «Виміру Толерантності» на світовому рівні. Аргументується моральне право України брати участь у цьому процесі та її моральний обов'язок вести перед у ньому.

I. Krein

TOLERANCE AS UNIVERSAL CATEGORY OF THE EVOLUTION OF INTELLIGENCE: METAAPPROACH

Summary

In the paper an urgent need of a new approach to the problem of tolerance based on the theoretical model of this phenomenon is argued and substantiated. The model of Tolerance as a Universal Category of Intelligence devised on the basis of the cybernetic theory of Intelligent Systems of a certain class (Mankind being a particular case of it) with its integral part — Metaethic permits to reveal Metacriminal Antitolerance of Soviet totalitarianism as well as to suggest exact methods of experimental studies of the innermost mechanism of Tolerance, the results of which are to be used to create “Tolerance Dimension” in Ukrainian society. It is on the grounds of Metaethic that Metatolerance approach to “Tolerance Dimension” on a world scale is proposed. Moral right of Ukraine to take part in its realization and moral duty of Ukraine to take the lead in this process are maintained.